

MUZEA I MUZEALNICY W NOWYCH CZASACH. PROGRAM STOWARZYSZENIA MUZEALNIKÓW POLSKICH

ANNA SZUKALSKA-KUŚ, MICHAŁ NIEZABITOWSKI, SŁAWOMIR SZAFRAŃSKI

ZAŁOŻENIA DO PRACY NAD NINIEJSZYM PROGRAMEM

Idea powołania organizacji reprezentującej muzealników polskich, ogłoszona w Krakowie na Wawelu, doprowadziła w 1998 r. do zarejestrowania Stowarzyszenia Muzealników Polskich. Utworzenie reprezentacji polskiego muzealnictwa wynikało z jednej strony z potrzeby samoorganizacji środowiska, które nie miało dotąd swojego formalnego przedstawiciela. Powstały wcześniej Związek Muzeów Polskich co do zasady był bowiem organizacją zrzeszającą muzea a nie muzealników i był ponadto postrzegany przez środowisko jako organizacja bierna. Drugim ważnym powodem powstania była chęć artykułowania własnego stanowiska i udział w debatach na temat skutków dynamicznych zmian organizacyjno-prawnych w kraju po 1989 r., które objęły również muzea i ich pracowników. W ciągu kilkunastu lat istnienia stowarzyszenie stało się zauważalnym partnerem w obszarze polityki muzealnej państwa, prowadząc działalność interwencyjną, opiniodawczą i programową w oparciu o zapisy statutowe.

W roku 2013 Stowarzyszenie Muzealników Polskich, obchodzące 15-lecie powstania, postanowiło opracować dokument programowy stanowiący rozwinięcie swoich statutowych celów istnienia. Potrzeba przedyskutowania i zredagowania takiego dokumentu podnoszona był od kilku lat coraz mocniej, co oczywiście wynikało z krzepnącego przekonania o potrzebie refleksji nad misją i kierunkami rozwoju stowarzyszenia. Wejście Polski do Unii Europejskiej przyspieszyło procesy transformacji, zapoczątkowane w 1989 r., które objęły wszystkie dziedziny życia, w tym sferę muzealnictwa.

Do najważniejszych zmian należy zaliczyć nowe, wielkie inwestycje, które zarówno w sensie ekonomicznym jak i politycznym stały się przedmiotem zainteresowania ogólnopaństwowego. W większości muzeów nastąpiła też faktyczna komputeryzacja procesów zarządczych i zapoczątkowano proces cyfryzacji muzealiów. Ujawniły się wreszcie nowe, społeczne funkcje muzeów, będące odpowiedzią na globalizacyjne nerwice antropologiczne. Kolejne zmiany legislacyjne w muzealnictwie i wynikające częściowo z nich sytuacje konfliktowe w wielu placówkach wywołały poczucie zagrożenia i zagubienia części naszego środowiska.

Aby sprostać nowym zadaniom i wyzwaniom oraz monitorować przebieg zmian jakich doświadczają środowiska muzealne konieczne stało się opracowanie programu Stowarzyszenia Muzealników Polskich. Nie przez przypadek zresztą na poziomie władz państwowych podjęto po-

dobne działania. Myślmy tu o trwającym procesie tworzenia strategii rozwoju muzeów i muzealnictwa, prowadzonym na polecenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego przez Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów.

Niniejszy dokument, choć nosi nazwę programu, w swym schemacie nawiązuje do metodologii tworzenia strategii. Taką metodę przyjęliśmy z dwóch powodów. Po pierwsze, aby nasz dokument można było łatwo skonfrontować, z strategią opracowywaną przez NIMOZ. Po drugie otwiera to stowarzyszeniu drogę do podjęcia prac nad własnym dokumentem strategicznym.

Sam program powstał jako efekt ponad rocznej dyskusji prowadzonej drogą bezpośrednich spotkań i wymiany korespondencji w łonie Zarządu Głównego SMP. Poprzez prezesów oddziałów SMP, będących równocześnie członkami Zarządu Głównego, dyskusja przeniesiona była na rzesze członkowskie, wywołując żywy oddźwięk. Wszystkim członkom Zarządu Głównego kadencji 2011–2014 należą się w tym miejscu słowa serdecznych podziękowań. W dalszym etapie pracy dokonaliśmy podziału tematycznego obszarów programu, prosząc oddziały aby podjęły się pogłębienia refleksji i zasugerowania wniosków. I tak: Oddziały Warmińsko-Mazurski i Podlaski podjęły trud pracy nad działalnością edukacyjną, Oddział Mazowiecki i Świętokrzyski pracowały nad polityką kolekcjonowania i zarządzania zbiorami, Oddział Zachodniopomorski oraz Wielkopolski skupiły swe wysiłki nad działalnością naukową, wydawniczą i szeroko rozumianą twórczą rolą muzeów, a Oddziały Małopolski, Śląski i Opolski miały szczególny udział w refleksji nad działalnością wystawienniczą oraz cyfryzacją zbiorów. Wreszcie Oddział Pomorski pochylił się nad problemami kondycji zawodu muzealnika.

W ostatniej fazie prace redakcyjne prowadził wąski zespół, w którego skład weszli: Anna Szukalska-Kuś, wiceprezes SMP i prezes Oddziału Wielkopolskiego, Sławomir Szafranski, prezes Oddziału Zachodniopomorskiego, oraz Michał Niezabitowski, prezes SMP. Na etapie recenzji i uzupełniania wniosków, w pracach uczestniczył też Pan Janusz Trupinda, prezes Oddziału Pomorskiego. Przedstawiony program nie ma formy zamkniętej, ale jest zacznym dalszej dyskusji nad fenomenem muzeów i naszego zawodu. I ostatnia uwaga, najważniejsza, nasz program nie jest programem dla Stowarzyszenia Muzealników Polskich. Jest programem Stowarzyszenia Muzealników Polskich dla polskiego muzealnictwa, a szerzej, dla polskiego społeczeństwa.

I MISJA

PO CO ISTNIEJE STOWARZYSZENIE MUZEALNIKÓW POLSKICH?

Istnieje po to, aby uświadamiać społeczeństwo polskie, że bez dbałości o nasze dziedzictwo czynimy pustą naszą współczesność. Aby przekonać społeczeństwo polskie, że muzealnicy są potrzebni dla ochrony i nowoczesnej interpretacji naszego dziedzictwa, która jest niezbędnym elementem budowy społeczeństwa obywatelskiego. Aby zbudować w środowisku muzealników poczucie dumy z powodu wykonywania naszego zawodu.

Naszą misję chcemy realizować szczególnie przez:

- reprezentowanie i wspieranie interesów środowiska muzealników w Polsce, w tym dążenie do zapewnienia polskim muzealnikom godnych warunków bytowych;
- dążenie do zapewnienia wysokich standardów w zakresie gromadzenia, przechowywania, opracowania naukowego, prezentacji oraz ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego zgromadzonych w polskich muzeach; promowanie i wspieranie nowoczesnych rozwiązań podkreślających znaczenie zbiorów muzealnych jako bardzo ważnego składnika kultury, historii i tożsamości państwa polskiego oraz jego obywateli;
- upowszechnianie idei o doniosłej roli muzealnictwa w pielęgnowaniu i krzewieniu tożsamości historycznej i narodowej oraz jego różnorodności i bogactwa odnoszącego się do tradycji regionów, miejsc, mniejszości narodowych oraz kulturowych;
- prowadzenie działalności rozumianej jako ważny element dialogu społecznego o aktualnych problemach naszego kraju oraz współczesnego świata z perspektywy zgromadzonych dóbr kultury i historii.

II CEL STRATEGICZNY

CO CHCE OSIĄGNĄĆ SMP?

Chcemy, aby muzea polskie stały się miejscem budowania nowych relacji społecznych opartych na szacunku wobec różnych przekonań i światopoglądów. Chcemy, aby muzea będące dziełem człowieka lub natury, poprzez swoją autentyczność i piękno czyniły człowieka wolnym i zdolnym do zachwytu nad światem. Chcemy budować pozytywny wizerunek środowiska muzealników, które czerpie wiedzę i siłę z obcowania z dziedzictwem przeszłości oraz ma istotny udział w kreowaniu naszej współczesności i przyszłości.

Nasz cel chcemy osiągnąć poprzez:

- podejmowanie działań, których efektem będzie nadrobienie wieloletnich zaległości w zakresie modernizacji muzealnictwa w Polsce pod względem jego bazy materialnej oraz w zakresie nowoczesnego zarządzania i struktury;
- wpływ na procesy legislacyjne oraz lobbing wobec podmiotów zarządzających muzeami

- w celu umożliwienia modernizacji pałaców muzealnych oraz poprawy sytuacji muzealników;
- promowanie i upowszechnianie najciekawszych i skutecznych rozwiązań podwyższających standardy działalności polskich muzealników;
 - przygotowanie koncepcji modelu nowoczesnego muzealnictwa w Polsce odpowiadającego dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości, dostosowanego do wysokich standardów w Europie i będącego atrakcyjną odpowiedzią na proces globalizacji;
 - współpracę z różnymi podmiotami na rzecz rozwoju nowoczesnego muzealnictwa w Polsce;
 - aktywny udział w dialogu międzynarodowym oraz w procesach legislacyjnych dotyczących muzealnictwa i ochrony zabytków na terenie Unii Europejskiej;
 - reprezentowanie interesów środowiska muzealnego i indywidualnych muzealników w sytuacjach konfliktowych ze swoimi organizatorami;
 - monitorowanie funkcjonowania poszczególnych muzeów w różnych regionach kraju w celu zapobiegania sytuacjom konfliktowym oraz reagowanie na sytuacje, w których łamane są przepisy oraz standardy zachowań dotyczące muzealnictwa.

III STAN OBECNY

SYNTEZA RAPORTU O STANIE POLSKIEGO MUZEALNICTWA

III 1. MUZEA

Muzealnictwo nowożytne rozwinęło się w oparciu o założenia przyjęte u schyłku XVIII w. na fali przemian oświeceniowych, zamieniając stopniowo prywatne kolekcje sztuki i „gabinety osobliwości” w służące rozumowi i oświeceniowi „świątynie sztuki” i „skarbnice krajowego majątku”. Większość publicznych muzeów europejskich utworzonych w oparciu o idee oświeceniowe w XIX oraz w XX w. istniała i służyła społeczeństwu w tej formule aż do drugiej połowy ubiegłego stulecia.

Pod koniec lat 60. XX w., wobec narastających zmian społecznych i antropologicznych, ta formuła muzeów zaczęła wymagać redefinicji. Krzepnący dobrobyt państw Ameryki Północnej i Europy Zachodniej, szedł w parze z rozwojem nowoczesnych technologii i powstaniem nowych mediów. Dobrobyt rodził komercjalizację społeczeństwa, mocno orientując jednostkę na konsumpcję. Powstała nowa jakość, praktycznie niezauważalna wcześniej jako problem społeczny – wolny czas. W ślad za tym, powstało nowe pojęcie, dzisiaj niemal zasadnicze z punktu widzenia ekonomii globalnej – przemysł czasu wolnego.

Rola rozrywki w codziennym byciu i oczekiwaniu społecznym stała się tak ważna, że w literaturze socjologicznej i antropologicznej mówi się o rozrywce jako o „religii nowych czasów”. W tym samym duchu sformułowano tezę o „religii długiego weekendu”. Rozwój telewizji, a następ-

nie technik audiowizualnych, dokonały w ciągu zaledwie kilku dekad gwałtownej zmiany w sposobie percepcji świata. Regres czytelnictwa i „widzenia” stał się wprost proporcjonalny do progresu „oglądalności” i „słuchalności”. Człowiek coraz powszechniej zaczął postrzegać świat przez ruchome obrazy. Akcja, ruch, któremu towarzyszy ścieżka dźwiękowa, przestawiły percepcję człowieka w stronę poznania sensualnego. Tendencje te uległy nieprawdopodobnemu przyspieszeniu w latach 80. XX w., a ich akceleratorem stał się pecet, Internet i Windows. Bill Gates i Steve Jobs – Gutenbergowie naszych czasów – zmienili świat, a tranzystor, edytor tekstów i wyszukiwarka internetowa stały się wynalazkiem na miarę koła, druku i maszyny parowej.

Wobec tych zmian muzea nie pozostały obojętne, zmieniając się jak każdy sektor gospodarki, jak każdy rodzaj instytucji i organizacji. Potencjał zbiorów muzealnych oraz wiedzy, która w nich jest zawarta, w sposób niezwykle spójny przylega do potrzeb społecznych powstałych jako wynik globalnych zmian. Muzea odczytane na nowo w kluczu poznania sensualnego i obecności na rynku wolnego czasu, stały się „nowym medium”, najważniejszymi czynnikami zmian społecznych, miejscami spędzania wolnego czasu i kołami zamachowymi ekonomii społeczeństw lokalnych. W globalnej skali nadszedł czas muzeów!

W Polsce proces tych zmian naznaczony został specyficznie sytuacją polityczną państwa i narodu. Dlatego pierwsze muzealne kolekcje Izabeli Czartoryskiej w Puławach i biskupa Jana Pawła Woronicza w Krakowie, miały wyraźny cel narodowy ukierunkowany na dramat rozbiorów i unicestwienia państwa. Genialne w swej prostocie i głębi hasło Izabeli Czartoryskiej; „Przeszłość – Przyszłość” pozostało misją polskich muzeów aż do końca XX wieku. Muzea w dobie PRL-u były pod kontrolą władz i często zmuszano je do działań w służbie ideologii komunistycznej oraz przemilczania lub korygowania historii niewygodnych dla rządzących.

Przepaść ekonomiczna i polityczna pomiędzy wschodem a zachodem Europy powodowała, że zmiany w światowych i europejskich muzeach z końca XX w. do Polski praktycznie nie docierały. Na ten stan wpłynęły niezwykle skromny proces wymiany kadr pomiędzy Polską a Europą Zachodnią, brak dostępu do literatury fachowej i bariera językowa. Polskie muzea nie podlegały zmianom. Dopiero wejście Polski do Unii Europejskiej w 2004 r. otworzyło tym instytucjom bramy do nowoczesności.

Ostatnie dziesięciolecie jest okresem przyspieszonego procesu modernizacji muzeów w Polsce, który dla ich zachodnioeuropejskich odpowiedników był rozłożony na trzy lub cztery dekady. Polskie środowiska muzealne przystosowały się do niezwykle tempa zmian i z determinacją, konsekwentnie zbliżają się do nowoczesnych standardów muzealnictwa zachodnioeuropejskiego. Aktywność naszego środowiska zaprzecza stereotypom o szczególnym konserwatyzmie i niechęci do zmian polskich muzealników. Bardzo często muzealnicy nie znajdują jednak zrozumienia u organizatorów muzeów wymagających szybkich i efektywnych działań, ale nie zapewniających instytucjom odpowiednich narzędzi do realizacji ambitnych projektów.

Stan faktyczny polskich muzeów na dobrą sprawę nie jest dokładnie ustalony, bo różne źró-

dła podają rozmaite dane. Raport prof. dr Doroty Folgi-Januszewskiej Muzea w Polsce 1998-2008, przygotowany dla Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego mówi o 916 muzeach polskich w 2007 r. Rocznik GUS z 2012 r. informuje, że w Polsce działało 777 muzeów. Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zabytków podaje (dostęp: październik 2013 r.) na stronie internetowej, że mamy w kraju 480 muzeów (łącznie z oddziałami 779), w tym 310 samorządowych, 64 prowadzone przez osoby prawne (stowarzyszenia, fundacje i inne) i 96 prowadzonych przez osoby fizyczne. Muzeów państwowych jest obecnie 24, a kolejnych 13 jest prowadzonych przez MKiDN wspólnie z władzami samorządowymi oraz innymi podmiotami. Najbardziej wiarygodne informacje dotyczą tzw. muzeów rejestrowanych czyli tych, które są wpisane do ministerialnego rejestru. Muzeów tych, których poziom działania jest gwarantowany przez władze państwowe, jest obecnie 118.

Najbardziej stabilną sytuację ma najmniejsza grupa kilkunastu muzeów państwowych, które w większości należą do największych placówek muzealnych w kraju (pod względem posiadanych zbiorów, wielkości obiektów, liczby zatrudnionych pracowników i wysokości budżetów). Najliczniejsza grupa muzeów, ok. 310 podlega samorządom różnych szczebli – wojewódzkim, powiatowym i gminnym – i występują w niej największe różnice (budżet, posiadane zbiory, liczba zatrudnionych). W najtrudniejszym położeniu znajdują się muzea podległe powiatom, które przeważnie mają najgorszą sytuację finansową. Najmocniejszą pozycję wśród muzeów samorządowych mają te, dla których organizatorem są miasta o randze metropolitarnej. Poza wyjątkami, muzea nie są należycie doceniane i otaczane opieką przez samorządy, co przekłada się negatywnie na ich bieżące funkcjonowanie i nie daje im perspektyw rozwoju.

W ciągu ponad 20-letniej historii III RP muzea nader często są traktowane przez zarządzające nimi władze koniunkturalnie i instrumentalnie. Niebezpiecznym i często występującym zjawiskiem są upolityczniane wybory dyrektorów muzeów publicznych oraz rad muzealnych, traktowanie muzeów jak własności przez nadzorujące je władze. Kadencyjność władz samorządowych dodatkowo sprawia, że politycy domagają się od instytucji działań spektakularnych i natychmiastowych sukcesów. W ocenie muzeów przez stronę samorządową dominuje też postrzeganie ich jako instytucji, które drenują zasoby finansowe. Samorządy powszechnie, i na ogół z niechęcią, zauważają konieczność subwencjonowania muzeów, rzadko kiedy jednak zauważając rolę tych instytucji jako ważnego czynnika tworzącego i aktywującego lokalny rynek usług i przemysłu czasu wolnego.

Nie bez wad jest też strona muzealna. Do mniejszości, ale nie do wyjątków, należą muzea zarządzane nieudolnie i autorytarnie przez dyrektorów, którzy traktują je jak swoją własność i realizują swoje koncepcje powstałe z pominięciem dialogu z zespołem pracowników i lokalnymi społecznościami. Środowisko muzealników, które wykazało ogromną wolę i otwartość na zmiany, wykazuje również w pewnych sytuacjach sporo bierności, reprezentuje zbyt często postawę roszczeniową i nie potrafi artykułować swoich, często uzasadnionych propozycji w postaci postulatów i chęci do publicznego dialogu. Często jest tak, że złe praktyki zarządzania łączą się w jednym

lokalnym ośrodkiem z biernością środowiska.

Bardzo zróżnicowana jest mapa muzealnictwa polskiego, która wynika ze skomplikowanej i trudnej historii Polski w ostatnich dwóch stuleciach. Najwięcej muzeów jest w regionach o bogatej historii i tradycji związanej z naszym krajem w Małopolsce, na Mazowszu i w Wielkopolsce. W tych trzech regionach (województwach) działa jedna trzecia wszystkich muzeów publicznych w kraju. Na drugim biegunie można umieścić regiony, w których muzeów jest najmniej – Pomorze Zachodnie, Warmia i Mazury, Ziemia Lubuska i Śląsk Opolski. Na ich terenie funkcjonuje zaledwie po kilkanaście placówek muzealnych. Wynika to między innymi z faktu, że ziemie północne i zachodnie przyłączono do Polski dopiero po 1945 r. i proces adaptacji oraz akceptacji ich lokalnej historii i tradycji, o wielu skomplikowanych wątkach, jest stosunkowo krótki. Ponadto w latach PRL-u szczególnie muzea na tzw. ziemiach odzyskanych były częścią maszyny propagandowej państwa, promującej wybrane wątki historyczne z pominięciem wielu ważnych dla społeczności lokalnej. Mimo strat wynikających z okresu zaborów i tragedii dwóch wojen światowych, zbiory zgromadzone w muzeach polskich mają niezaprzeczalne oryginalne walory, tworząc wartościowe kolekcje podziwiane rokrocznie przez miliony zwiedzających.

Stan prawny polskich muzeów jest niewątpliwie oparty na stabilnym fundamencie, jakim jest ustawa o muzeach uchwalona przez sejm w 1996 roku (Dz. U. z dnia 20 stycznia 1997), następnie kilkakrotnie nowelizowana. Ten akt prawny, stanowiący *lex specialis*, należy ocenić pozytywnie, choć od samego początku środowisko muzealne wskazywało na obszary działalności opisane niewystarczająco.

Od kilku lat prowadzona jest – bez ostatecznego rozstrzygnięcia – dyskusja o potrzebie zmiany tej ustawy lub o jej pozostawieniu i poprawianiu jedynie w drodze kolejnych nowelizacji. Za najbardziej dotkliwy mankament ustawy należy uznać stworzenie nie równoważnego układu sił. Ustawa o Muzeach przerzuciła na samorządy obowiązek prowadzenia muzeów wraz z ich utrzymaniem. Wcześniejsza praktyka, zgodnie z którą praktycznie wszystkie muzea były państwowe, była szkodliwa i trudna do utrzymania. Niestety w procesie tym pojawiła się luka. Samorządy uzyskały bowiem właściwie nieograniczoną władzę nad muzeami. W skrajnych przypadkach samorządy wyraźnie to okazują, chcąc zamienić muzeum w sprawny instrument realizowania swej polityki. Problem w tym, że jakkolwiek muzea winny być uczestnikami kreowania lokalnych i regionalnych celów, są jednak instytucjami o misji ponadregionalnej, zbiory w muzeach są własnością narodową, a rola muzeów musi uwzględniać aktywność na polu naukowym, edukacyjnym i społecznym w kontekście szerszym aniżeli tylko strategię rozwoju województw, powiatów czy gmin.

W swej najgłębszej istocie muzea pracują na rzecz społeczności lokalnych ale nie są własnością lokalnych władz. Posiadają odrębną osobowość prawną i muszą mieć zagwarantowaną niezależność w realizacji swej statutowej działalności. Zarząd muzeów pozostaje w rękach dyrektora, który musi wykazać się niezwykłą zręcznością aby pogodzić czasami sprzeczne interesy lokal-

nych władz i rozwoju (a czasem istotowości bytu) muzeum. Twarda postawa dyrektora generuje najczęściej prostą reakcję w postaci uderzenia w niego przez organizatora, który po spełnieniu kilku formalnych kroków ma zawsze otwartą drogę do wymiany zarządcy nieuległego na zarządcę posłusznego. W tym kontekście uważamy, że ustawa o muzeach nie przewidziała instrumentu skutecznej interwencji w skrajnych przypadkach. Podmiotem takiej interwencji może być tylko Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który niestety w ustawie o muzeach otrzymał nie dostateczne uprawnienia. Jedynym instrumentem w rękach ministra stanowi art. 8 ustawy o muzeach określający jego uprawnienia kontrolne, jednak bez wskazania uprawnień egzekucyjnych, poza prawem do zakazania działalności muzeów w sytuacji skrajnie drastycznej. Nowością przywołanej ustawy było wprowadzenie przy muzeach rad muzealnych, które miały między innymi czuwać nad wypełnianiem przez muzea ich funkcji oraz co roku zatwierdzać sprawozdania i plany z działalności.

Założenia do raportu o stanie polskiego muzealnictwa byłyby niepełne gdyby nie zauważyć kilkunastu realizacji muzealnych w Polsce, które, zaczynając od Muzeum Powstania Warszawskiego, otwartego w 2005 r., stały się wydarzeniami o randze zjawiska społecznego. Jedyną bodaj wystawa, która miała wcześniej taką rangę to wystawa Polaków portret własny, znakomite i genialne dzieło Marka Rostworowskiego. Choć współczesne kreacje muzealne podążają inną drogą formalną, są porównywalne do tamtej wystawy, kreują bowiem społeczne wzorce, stają się akceleratorami zmian urbanistycznych, architektonicznych i ekonomicznych. Stają się „wydarzeniami” i atrakcjami turystycznymi odznaczającymi się niezwykle liczną frekwencją. Zauważyć na koniec trzeba, że co najmniej kilkanaście nowych inwestycji muzealnych znajduje się *in statu nascendi*. Ich zakończenie z pewnością zmieni, pytanie na ile, stan polskiego muzealnictwa.

III 2. MUZEALNICY

Muzealnicy w sposób zorganizowany dosyć późno wkroczyli do dyskusji na temat polskiego muzealnictwa, bo ich reprezentacja – Stowarzyszenie Muzealników Polskich, która powstała z inicjatywy pracowników muzeów krakowskich – istnieje dopiero od 1998 r. Powstanie SMP było wyrazem rozwoju procesów demokratyzacji naszego kraju i chęci aktywnego uczestnictwa środowiska w istotnych dla niego sprawach. Wynikało to również po części z faktu, że lata 1989-1994 były trudnym okresem dla większości muzeów w kraju, a środowiska muzealne nie miało do tej pory swojego reprezentanta i nie mogło zabierać głosu w ważnych sprawach dotyczących muzealnictwa polskiego. Impulsem do powołania stowarzyszenia muzealników była również ustawa o muzeach, która dostosowała działalność muzeów do zmian jakie zaszły w kraju po 1989 r. Ważnym elementem ustawy był art. 32 mówiący o tym, że „Pracownicy zatrudnieni na stanowiskach związanych z działalnością podstawową muzeów tworzą grupę zawodową muzealników” i w związku z tym „powinni posiadać kwalifikacje muzealne”. Ustawa usankcjonowała istnienie gru-

py zawodowej muzealników.

SMP od momentu swojego powstania bierze aktywny udział w dyskusjach dotyczących spraw środowiska i podejmuje szereg inicjatyw w tym zakresie (konferencje naukowe, debaty, promocja nowoczesnych inicjatyw wystawienniczych i wydawniczych). SMP stara się też na bieżąco monitorować sytuację muzealnictwa w całym kraju, zabierając głos w istotnych dla muzealników kwestiach. Od dwóch lat SMP ściśle współpracuje z Narodowym Instytutem Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów funkcjonującym przy MKiDN oraz z Polskim Komitetem Narodowym ICOM, z którym w czerwcu br. podpisane zostało porozumienie o współpracy. W 2013 r. z inicjatywy Zachodniopomorskiego Oddziału SMP powstała idea opracowania Raportu o stanie polskiego muzealnictwa. Jako działanie pilotażowe podjęto prace nad opracowaniem Raportu o stanie polskiego muzealnictwa na Pomorzu Zachodnim. Należy oczekiwać, że wypracowana przy tym projekcie metodologia posłuży dla stworzenia raportu, który uchwyci całościowo stan polskiego muzealnictwa w oparciu o jednolity system kryteriów. Konieczna jest w tym obszarze współpraca z NIMOZ, który ze swej strony wdrożył w muzeach poważne badania ankietowe. Trud opracowywania, wypełniania, a następnie analizowania powstałego tą drogą materiału powinien zostać synergicznie połączony w celu uzyskania jak najlepszych efektów.

Aby środowisko muzealne mogło podjąć skuteczne działania zarówno na starych jak i nowych polach aktywności muszą zostać spełnione określone warunki. Potrzebne jest zatem wypracowanie nowoczesnych standardów zawodowych polskich muzealników z wykorzystaniem istniejących aktów prawnych, statutów muzealnych i doświadczeń środowiska w tym zakresie. Konieczna jest najwyższa dbałość o odpowiednie kwalifikacje kadry merytorycznej.

Problem właściwie wykształconych kadr i awansu zawodowego jest zasadniczo zadaniem dyrektora ponieważ to on zatrudniania osoby do pracy w muzeum. Także dyrektor i podległe mu ciała kierownicze mają najistotniejszy wpływ na zdobywanie doświadczeń zawodowych przez pracowników. Dyrektor jest zatem właściwą osobą tworzącą w instytucji obraz profesjonalizmu kadr, ale obraz ten tworzy w wyznaczonych ramach, które są coraz węższe. Zmiany w przepisach, które dokonały się w ostatnich kilku latach należy ocenić jako niekorzystne i źle wprowadzone. Zmniejszenie szczebli drabiny awansu muzealniczego, połączone z drastycznym spadkiem wymagań wobec stażu pracy i wykształcenia przyniosły już dzisiaj poważne straty, a teraz dodatkowo uległy wyostreniu wobec realizacji ogólnopaństwowej polityki zwanej „deregulacją”. W rezultacie stworzono mechanizm generujący wewnętrzne antagonizmy, bowiem naturalna chęć awansu pracownika nie jest regulowana żadnymi wymaganiami, a jedynym „hamulcowym” dla tego awansu, w przypadku braku podstaw do jego przeprowadzenia, jest dyrektor. Siła presji społecznej, która tu się wyzwała każe uznać, że w ciągu kilku lat dyrektorzy będą musieli ulec wobec naturalnego dążenia jednostek do poprawy swego bytu. Będziemy więc świadkami pauperyzacji kompetencji muzealnych w skali kraju. Jednocześnie w środowisku muzealnym i tak rosnąć będzie frustracja. Młody pracownik bowiem, który po pięciu latach zostanie kustoszem, będzie

miął praktycznie zamkniętą drogę do dalszego awansu w instytucji, szukać zatem będzie nowego miejsca pracy lub zacznie tworzyć coraz szerszy z latami krąg malkontentów. Etos Kustosza - muzealnika uniwersalnego, który potrafi opracować naukowo kartę inwentaryzacyjną, poprowadzić spis z natury, wykonać „wyzumowaną” kwerendę, zrealizować wystawę o randze dzieła, opracować katalog - będzie deprecjonować się i zanikać. W sytuacji gdy społeczne zapotrzebowanie na twórcze kreacje muzealne jest tak ogromne, obniżanie poprzeczki wymagań wobec muzealników jest błędem, a dowodzenie, że odbywa się to w ramach równościowej polityki deregulacyjnej jest demagogią.

IV CELE OPERACYJNE

IV 1. Działalność wystawiennicza – Wystawa, wraz z towarzyszącym jej katalogiem, jest najdoskonalszym sposobem wypowiedzi artystycznej i naukowej muzealnika.

Cel: Każde muzeum w Polsce powinno posiadać zasoby finansowe, lokalowe, organizacyjne i sprzętowe, umożliwiające realizację różnotematycznych oraz atrakcyjnych wystaw przez profesjonalne kadry.

Rekomendacje i inicjatywy

a. Problemem wielu polskich muzeów, zwłaszcza tych z mniejszych ośrodków, jest struktura budżetu, która po opłaceniu kosztów osobowych, utrzymania substancji i płatności wymagałnych uniemożliwia realizację innych działań statutowych. W rezultacie obserwujemy obniżenie jakościowe i ilościowe wystaw realizowanych przez muzea, choć świadomość tego stanu zacieśnia sukcesy wielkich realizacji wystaw stałych z ostatnich lat. Standardem działalności każdego muzeum powinna być realna możliwość organizacji określonej liczby wystaw w każdym roku kalendarzowym.

b. Systematycznie pojawiają się próby wpływu na plan oraz na kształt wystaw przez miejscowe siły polityczne. Działalność merytoryczna muzeum musi mieć zagwarantowaną niezależność. Organizator posiada silny instrument wpływu na działalność muzeum w postaci przyjmowania i zatwierdzania planu rocznego i powinien je procedować w taki sposób aby mieć przekonanie o właściwym kierunku działania instytucji. Wszelkie inne próby wpływu nie powinny mieć miejsca. Wzmocnienie roli zarządu muzeum powinno być gwarancją niezależności instytucji w obszarze działalności statutowej. Rekomenduje się muzeom i organizatorom procedowanie wieloletnich planów wystawienniczych.

c. Organizator, MKiDN oraz społeczeństwo ma prawo wymagać od muzeów profesjonalizmu i dążenia do obiektywizmu w działaniach wystawienniczych. Za praktykę niezwykle niepokojącą należy uznać zlecenie przez muzea scenariuszy wystaw „ na zewnątrz”. Kreacja muzealna

w postaci scenariusza wystawy powinna stanowić nie przekraczalną granicę stosowania metod „outsourcingowych”.

d. Scenariusz wystawy muzealnej powinien być traktowany jako dzieło autorskie o określonych standardach zawierające bibliografię, spis katalogowy obiektów, opis, kartę zasobów. Scenariusze muzealne powinny być archiwizowane. Należy dążyć do utworzenia centralnego banku scenariuszy wystaw muzealnych w Polsce.

e. Wystawy muzealne tworzą niezbędny element wszystkich ofert turystycznych oraz tych, które są kierowane do organizacji przemysłu czasu wolnego. W tym kontekście należy mocno przełamywać stereotyp muzeum jako instytucji, do której jedynie się dopłaca.

IV 2. Działalność edukacyjna – kształcenie obywatelskie i patriotyczne społeczeństwa w oparciu o zbiory muzealne i badania jest najważniejszym celem zawodu muzealnika.

Cel: Każde muzeum w Polsce powinno prowadzić stałą, zorganizowaną przez muzealników edukację dla wszystkich grup wiekowych. Oferty edukacyjne dla dzieci i młodzieży powinny powstawać w ścisłej współpracy ze szkołami, kuratoriami i ośrodkami metodycznymi w oparciu o przyjęte podstawy programowe.

Rekomendacje i inicjatywy

a. W procesie edukacji w skali globalnej zauważa się odchodzenie od nabywania wiedzy poprzez czytanie. Oglądanie „obrazu” staje się głównym źródłem poznania, a współczesne procesy poznawcze określa się mianem dominacji kultury „obrazkowej”. Muzea są uposażone w najbogatsze zasoby „obrazów”. Środowisko muzealne powinno mocniej zaakcentować swoją obecność na rynku edukacji z ugruntowaniem partnerskiej roli muzeów, co w efekcie powinno przynieść instytucjom wymierne, ekonomiczne korzyści. Działalność edukacyjna muzeów powinna objąć inicjatywy wydawnicze oraz internetowe skierowane do różnych grup wiekowych, a zwłaszcza dzieci i młodzieży.

b. Muzea są właściwym miejscem dla prowadzenia edukacji permanentnej dla wszystkich grup wiekowych. W tym kontekście powinny stać się ważnym partnerem państwa w podnoszeniu wartości społecznego kapitału wiedzy. Należy uświadamiać władze wszelkich szczebli, że edukacyjna rola muzeów jest fundamentalna dla funkcjonowania państwa i w tym kontekście należy mocno przełamywać stereotyp muzeum jako instytucji, do której jedynie się dopłaca.

IV 3. Działalność naukowa – Muzealnik jest twórcą a muzeum jest instytucją twórczą o statusie naukowym.

Cel: Zapewnienie muzeom statusu placówek naukowych, z możliwościami finansowania i prowadzenia samodzielnych specjalistycznych badań terenowych wynikających z profilu zbiorów i specyfiki prowadzonej działalności.

Rekomendacje i inicjatywy

a. Należy określić zasady na jakich instytucje macierzyste oraz inne powinny świadczyć pomoc i opiekę wobec muzealników prowadzących badania, publikujących prace naukowe oraz zdobywających stopnie uniwersyteckie.

b. Doprowadzenie do prawnego uznania wybranych efektów pracy muzealnej za dorobek naukowy – kuratorstwo wystaw, opracowanie katalogów wystaw i zabytków, udokumentowane konserwacje zabytków.

c. W obszarze wielu dyscyplin naukowych muzea są depozytariuszami obiektów niezbędnych dla prowadzenia prac naukowych. W tym kontekście należy mocno przełamywać stereotyp muzeum jako instytucji, do której jedynie się dopłaca.

d. W swojej pracy muzealnik często wykonuje zadania o charakterze artystycznym. Proces kształcenia kadr muzealnych powinien zachęcać muzealnika do szukania ekspresji artystycznej. Muzea powinny wyznaczać nowe drogi kreacji artystycznych na adekwatnych do tego polach działania.

e. Każde muzeum powinno być jednocześnie wydawnictwem. Każde muzeum rejestrowane powinno wydawać przynajmniej jeden periodyk o charakterze rocznym, który jest uwzględniony w systemie punktacji naukowej. Każde muzeum powinno z największą determinacją wydawać katalogi swoich zbiorów i posiadać wieloletni plan wydawniczy obejmujący skatalogowanie w druku wszystkich swoich muzealnych zasobów. Rekomendowane jest inicjowanie lub włączanie się muzeów w prace wydawnicze poświęcone dziejom regionalnym.

IV 4. Kolekcjonowanie zbiorów, zarządzanie zbiorami – fenomen zabytku, zachwyty nad nim jest racją istnienia muzeów i muzealników. Kolekcje odróżniają muzea od innych instytucji kultury

Cel: Uznanie profesjonalnego kolekcjonowania, opracowywania i udostępniania zabytków publiczności za podstawowe funkcje działalności muzealnej. Dążenie do sprofilowania i specjalizacji w gromadzeniu obiektów przez poszczególne muzea.

Rekomendacje i inicjatywy

a. Państwo i samorządy powinny objąć szczególną troską problem powierzchni magazynowej. Profesjonalnie wyposażone magazyny zbiorów są w Polsce rzadkością. Ich realizacja jest mało atrakcyjna z politycznego, społecznego i ekonomicznego punktu widzenia dlatego spotyka się z małym zainteresowaniem władz i mediów, a w konsekwencji z niewystarczającą pomocą.

b. Muzealnicy podejmujący aktywność na wielu nowych obszarach nie mogą stracić lub nawet osłabić swych kompetencji w dziedzinie pozyskiwania, opracowywania i konserwowania zbiorów. Działania na tych polach rozpoznawane są obecnie jako nieposiadające skutków społecznych. Środowiska muzealne powinny, we współpracy z Ministrem Kultury i Dziedzictwa Narodowego, podejmować działania edukacyjne uświadamiające fundamentalną rolę muzeów dla zachowania i zarządzania dziedzictwem przeszłości.

c. Muzea muszą mieć zagwarantowane środki na zakup muzealiów. Zatrzymanie procesów gromadzenia i kolekcjonowania muzealiów rodzi nieodwracalne szkody w każdym pokoleniu.

d. Muzea są tezaurami bezcennych obiektów o wymiernej wartości. Muzea są zatem elementem budującym majątek Skarbu Państwa. W tym kontekście należy mocno przełamywać stereotyp muzeum jako instytucji, do której jedynie się dopłaca.

IV 5. Cyfryzacja zbiorów, katalogów naukowych i innych zasobów – cyfryzacja muzealnych zasobów jest obecnie największym wyzwaniem dla muzeów i muzealników

Cel: Konsekwentne prowadzenie procesu cyfryzacji zbiorów, katalogów naukowych i innych zasobów muzealnych wraz z ich stopniowym udostępnianiem przy zachowaniu praw autorskich jest koniecznością umożliwiającą rozszerzenie dostępu do zasobów publicznych oraz chroniące muzealia poprzez ograniczenie ich ruchu do niezbędnego minimum.

Rekomendacje i inicjatywy

a. Potrzebne jest większe zaangażowanie państwa w wypracowanie standardów cyfryzacji muzealiów. Polskie muzealnictwo potrzebuje kapitałowego zaangażowania państwa w przyjęcie i wdrożenie jednolitego programu inwentaryzacji muzealiów. Stosowany obecnie przez wiele muzeów system rozwiązań indywidualnych, może w konsekwencji prowadzić do niekompatybilności procesów cyfryzacji w skali kraju.

b. Należy upowszechniać zasadę udostępniania cyfrowych wizerunków muzealiów i innych zasobów w wersji on-line, przy jednoczesnym wypracowaniu zasad udostępniania zbiorów w postaci cyfrowej w taki sposób aby nie doszło do łamania praw autorskich twórców i prawa muze-

ów do osiągnięcia korzyści ze sprzedaży licencji do wizerunków muzealiów. Należy demaskować demagogiczny w tym obszarze argument o „powszechnym i bezpłatnym dostępie do zasobów muzealnych”, który wobec wartości zbiorów muzealnych sprowadza się do realizacji szkodliwej zasady „koszt publiczny, zysk prywatny”.

V REKOMENDACJE LEGISLACYJNE DLA WŁADZ PAŃSTWOWYCH I SAMORZĄDOWYCH

Stowarzyszenie Muzealników Polskich podejmuje działania aby została stworzona platforma stałego dialogu z reprezentantami władz państwowych (MKiDN, NIMOZ, Komisje Kultury Sejmu i Senatu) i samorządowych różnych szczebli w sprawach dotyczących funkcjonowania muzeów publicznych, tak w zakresie aspektów prawnych obejmujących zagadnienia muzealnictwa, jak również w kwestii szeroko pojętej kultury. Stały dialog może pomóc w rozwiązaniu wielu istniejących dzisiaj problemów, pomoże też w podjęciu zagadnień, które wystąpią w przyszłości, a których zaistnienia trudno dzisiaj przewidzieć. Dlatego SMP wysoko ocenia inicjatywę PKN ICOM, w wyniku której prowadzone są obecnie prace nad stworzeniem stałej konferencji przedstawicieli środowisk muzealnych oraz związków jednostek samorządu terytorialnego. Formuła ta, w realizacji której SMP uczestniczy, jest dobrym krokiem w kierunku zbudowania szerokiej platformy dialogu, obejmującej również władze państwowe.

Stowarzyszenie Muzealników Polskich kieruje do władz państwowych i samorządowych następujące rekomendacje legislacyjne.

V 1. Stabilność finansowa i polityka rachunkowości muzeów

Muzea są instytucjami pełniącymi najwyższą misję społeczną i obywatelską. Nie można zatem stosować wobec nich mechanizmów rynkowych, w których funkcjonują organizacje biznesowe. Stąd płynie konieczność zapewnienia muzeom stabilności ekonomicznej na minimalnym poziomie. W ramach tej stabilności należy uwzględnić następujące aspekty.

a. Wysokość dotacji podmiotowej nie może być uznaniowa, a muzea oraz MKiDN nie mogą być pozbawione możliwości interwencji w przypadku finansowania muzeum przez organizatora na rażąco niskim poziomie. Należy przyjąć ustawowo, że wysokość dotacji podmiotowej nie może być obniżana w skali roku o większy współczynnik niż 3 % oraz o nie większy współczynnik niż 10% w skali 5 lat. Jednocześnie należy stworzyć „koszyk” kosztów stałych, opracowanych na podstawie wydatków z poprzednich lat (koszty osobowe, media i utrzymanie substancji), który stanowić będzie podstawę do obliczania kwoty dotacji podmiotowej muzeum.

b. W ramach dotacji podmiotowej należy uwzględnić środki na realizację celów statutowych tj. wystaw, wydawnictw, prac badawczych i działalności edukacyjnej. Wysokość środków zabezpieczanych na ten cel powinna stanowić nie mniej niż 5 % kosztów określonych w punkcie V 1.a.

c. W ramach środków na utrzymanie muzeum należy corocznie uwzględnić dotacje celową przeznaczoną na zakup muzealiów. Dotacja ta powinna stanowić nie mniej niż 3 % kwoty określonych w punkcie V 1.a.

d. Zasada nieamortyzowania muzealiów wynikająca z przepisów rachunkowych ma swoje oczywiste uzasadnienie. Głównym jednak skutkiem tej zasady jest niemożność odtwarzania funduszu na zakup muzealiów przez muzea. Dlatego zasada ta wymaga nowej interpretacji.

V 2. Zarząd muzeów

Praktyka ostatnich lat pokazała, że głównym instrumentem wpływów politycznych i środowiskowych na działalność muzeów jest odwoływanie lub powoływanie dyrektorów w zależności od ich woli realizacji celów organizatora czy też wprost od ich uległości lub stanowczości. Stabilność zarządu muzeum, który poddawany jest ocenie, ale równocześnie jest niezależny w swych decyzjach i planach, jest jednym z podstawowych warunków możliwości wypełniania przez muzea swojej misji.

a. Zmiany z roku 2012, które idą w stronę określonego czasu zatrudniania dyrektora muzeum, należy uznać za właściwe. Ocena dyrektora po zakończeniu kadencji i jednoczesna jego nienaruszalność (poza przypadkami karnymi i dyscyplinarnymi) powinna stać się standardem. Rekomendować należy nie krótsze okresy zatrudniania dyrektorów niż 5-letnie, a za optymalne należy uznać okresy 7-letnie. Muzeum jest instytucją złożonych, wieloletnich procesów i projektów (konserwatorskich, badawczych, wystawienniczych), które mogą podlegać ocenie tylko po upływie dłuższego okresu.

b. Ocena zarządu muzeum może mieć wymierny sens jedynie wtedy, gdy na etapie powoływania dyrektora na określoną kadencję, zagwarantowane zostaną przez organizatora zasoby, w oparciu o które realizowane będą cele stawiane przed dyrektorem.

c. Należy wzmocnić rolę organizacji pozarządowych w procesie opiniowania i wyłaniania w konkursie kandydatów na dyrektora oraz w przypadku odwoływania dyrektora. Opinie składane w tych sprawach przez organizacje samorządowe są najczęściej traktowane jako wymóg formalny i nie są w żaden sposób respektowane, co jest sprzeczne z intencją ustawodawcy. Jeżeli bowiem

ustawodawca wskazał na konieczność uzyskania opinii organizacji pozarządowych w procesie powoływania lub odwoływania dyrektora muzeum, to wskazał na wagę treści przedmiotowej opinii.

V 3. Kadry muzealne

Dbłość o odpowiednie kwalifikacje kadry merytorycznej – wykształcenie wyższe, kierunkowe, predyspozycje do pracy w muzeum (chęć permanentnego uzupełniania wykształcenia, dążenie do specjalizacji z tytułu zajmowanego stanowiska, umiejętność pracy w zespole, kreatywność), praktyczna znajomość przynajmniej jednego języka UE – wymaga obecnie interwencji legislacyjnej wobec błędnych decyzji z ostatnich lat. Włączenie muzealników do listy zawodów podlegających deregulacji uznajemy za błąd, który może skutkować powiększeniem kadr merytorycznych o osoby niewykształcone kierunkowo do pracy muzealnej.

a. Należy poważnie rozważyć przywrócenie okresów stażowych w procesie awansu muzealnego oraz podnieść poprzeczkę wymagań kompetencyjnych.

b. Należy wydłużyć ścieżkę awansu muzealnego poprzez przywrócenie stopnia starszego kustosa.

c. Awanse na kolejne stanowiska w muzealnictwie powinny być obligatoryjnie związane z podwyżkami płac co obecnie nie jest praktykowane w wielu muzeach. Konsekwencje finansowe awansu muzealników powinny być uwzględniane w dotacjach podmiotowych.

d. Należy wprowadzić ustawowe prawo wolnego wstępu muzealników do wszystkich muzeów w kraju niezależnie od ich organizatora.

e. Należy rozważyć ustawową przynależność muzealnych konserwatorów do zawodowej grupy muzealników.

V 4. Zamówienia publiczne

Muzea honorują i widzą pozytywne skutki obowiązującego w jednostkach sektora finansów publicznych trybu konkurencyjnego przy dokonywaniu wydatków. Zauważyć jednak trzeba palącą konieczność dokonania radykalnych zmian w Prawie zamówień publicznych wobec wyłaniania wykonawców prac świadczonych na rzecz muzeów o charakterze artystycznym i naukowym. Kryterium ceny jest w takich wypadkach źle sprawdzonym instrumentem.

V 5. Organizatorzy muzeów

Zadbanie o większy profesjonalizm i merytoryczny sposób działalności kadr urzędów państwowych i samorządowych współpracujących i zarządzających muzeami w imieniu organizato-

rów. Stosowanie partnerskich zasad współpracy przez organizatorów i dyrektorów muzeów.

a. Osoby nadzorujące pracę muzeów w ramach struktur organizatora powinny posiadać potwierdzone wykształceniem i doświadczeniem kompetencje zawodowe z obszaru muzealnictwa, a nie jedynie z obszaru zarządzania, administracji i finansów publicznych.

b. Państwo polskie, jako organizator poprzez MKiDN, najważniejszych muzeów narodowych powinno rozwiązać problem gwarancji oraz zabezpieczeń przed konfiskatą muzealiów w wymiarze międzynarodowej. Obecne rozwiązania tej kwestii należy uznać za niewystarczające

V 6. Ustrojowe usytuowanie muzeów

a. Należy rozważyć wszechstronnie zastrzeżenie nazwy „muzeum” dla jednostek spełniających wymogi ustawy o muzeach.

b. Należy podjąć wszelkie możliwe działania w celu usunięcia z obowiązujących obecnie zapisów ustawy o muzeach art. 5a, umożliwiającego łączenie muzeów z innymi instytucjami kultury. Treść powyższego artykułu należy uznać za zagrażający istotowości bytu muzeów.

c. Należy rozważyć rozszerzenie uprawnień i ulg przysługujących muzeom rejestrowym

d. Należy rozważyć rozszerzyć zakres uprawnień interwencyjnych i kontrolnych Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego wynikających z art. 8 ustawy o muzeach z 1996 r.

e. Należy ustawowo zagwarantować bezpłatny obrót licencjami wizerunków muzealiów między muzeami krajowymi

f. Należy prawnie uporządkować stan muzealiów zabranych muzeom z naruszeniem prawa w okresie PRL. Powyższa rekomendacja w sposób szczególny dotyczy instytucji na tzw. ziemiach odzyskanych.